

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur

Årgång 143 2022

I distribution:

Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Niclas Johansson (uppsatser) och Karl Berglund (recensioner)

Biträdande redaktör: Marcus Axelsson

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2023 och för recensioner 1 september 2023. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–42–1

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2023

at læse den i lyset af inspirationen fra Christensen. Der er tale om en virkelig god afhandling der lader tekstanalysen og teorien arbejde sammen i en fortløbende refleksion over hvordan vi skal tænke forholdet mellem mennesket, sproget og naturen for at modgå det naturforhold, den rovdrift på jordens ressourcer der har frembragt klimakrisen. *Besværja Världen* er et lysende bevis på at poesien og litteraturvidenskaben har meget at bidrage med når det gælder den mest presserende udfordring menneskeheden står over for i dag.

Lilian Munk Rösing

Therese Svensson, *Vithetens koagulerade hjärta. Om avkoloniserande läsningars möjlighet*. Avhandlingar framlagda vid Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet 61. Göteborg 2020.

I september 2020 lade Therese Svensson fram sin doktorsavhandling i litteraturvetenskap *Vithetens koagulerade hjärta. Om avkoloniserande läsningars möjlighet*, vid Göteborgs universitet. Avhandlingens syfte är att utarbeta en metod för avkoloniserande läsningar av svensk fiktionsprosa från det tidiga 1900-talet. Det metodologiska arbetet prövas genom analyser av tre verk: Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas* (1905), Ludvig Nordströms *Herrar* (1910), och Karin Boyes *Astarte* (1931).

Projektet tar avstamp i den för dekolonial teorbildning grundläggande tanken om att den europeiska kolonialiseringen av andra folk och kontinenter som inleddes för ca 500 år sedan alltjämt sätter sin prägel på världen. Till skillnad från kolonialism, som avser historiskt avgränsade fenomen strukturerade av formella relationer, betecknar begreppet kolonialitet (Quijano) de maktstrukturer som instiftas i samband med kolonialismen och som sedan dess, om än i skiftande form, behållit sitt grepp över världen. I dekolonial teorbildning är kolonialitet och modernitet oskiljaktigt förbundna, ett förhållande som fångas i Svenssons begrepp ”modernikolonialitet”. Aníbal Quijano framhåller hur rasialitet som gradering av mänsklighet spelar en avgörande roll i det koloniala projektet, samt hur intimt rasialitet knyts till kapitalism och global arbetsdelning. Erövringen och exploateringen av människor och natur i de koloniserade territorierna utgör den materiella basen för företeelser som den västerländska humanismen, liberalismen, industri-

alismen och upplysningen. På så vis utgör kolonialiteten modernitetens möjlighetsvillkor. Maria Lugones utvecklar teorbildningen genom att analysera hur konstruktionen av genus och sexualitet enligt kolonialitetens principer innebär en underordning både vad gäller ras och genus.

Det tidiga svenska 1900-talet är en period präglad av moderniseringsprocesser som de i avhandlingen undersökta verken på olika sätt förhåller sig till. Det är också en central period för formerandet av svensk vithet. Mot bakgrund av den norsk-svenska unionsupplösningen utser Catrin Lundström och Tobias Hübinette 1905 till startår för den första av sammanlagt tre hegemoniska vithetsfaser – ”vit renhet” (1905–1968) – som de menar präglar det svenska 1900-talet. Konsolideringen av den moderna nationalstaten Sverige kopplas här samman med föreställningen om dess befolkning som rasmässigt ren. 1905 är också det år som *Doktor Glas* publiceras. Vad gäller den främre kronologiska avgränsningen motiverar Svensson sitt val med att det fullskaliga etablerandet av det svenska folkhemmet och det andra världskrigets utbrott innebär ett skifte beträffande rasialitet och vithet som ligger utanför avhandlingens ramar. Men eftersom, vilket Svensson själv framhåller, det svenska folkhemmet redan är i full formering under den tidsperiod som avhandlingen behandlar, och eftersom vithet, rasialitet och kolonialitet i allra högsta grad bibehåller sin aktualitet även efter denna period, hade jag gärna sett ett mer utförligt resonemang kring denna gränsdragning.

Svensson motiverar sitt urval med hänvisning till att dessa skönlitterära texter av den tidigare forskningen uppmärksammats för sin bearbetning av den omvälvande samtiden, och att denna modernitetsproblematik analyserats i termer av klass och kön. Det rör sig om tre prosatexter men de skiljer sig åt vad gäller genre och kanonisering. Nordström finns inte med på den svenska litterära parnassen och novellsamlingen *Herrar* är i det närmaste outforskad. Söderberg och Boye däremot tillhör den svenska litteraturens mest upphöjda författarskap, och *Doktor Glas* räknas som en svensk klassiker. Ordningen i avhandlingen följer inte den kronologiska ordningen. Trakterna runt Sundsvall och Härnösand, som Nordströms noveller utspelar sig i, utgör de sydligaste delarna av Sápmi, och boken kretsar kring den begynnande exploateringen av samisk mark. Eftersom samlingen skildrar ett centralt skede i den svenska koloniala historien får *Herrar* utgöra ingången till avhandlingens analysdel.

Detta är också det mest omfattande av analyskapiteln. Analysens ordningsföljd följer formeringen av svensk vit femininitet såsom den förstås av Svensson: hur den hos Nordström skrivs fram som ett alltmer komplext men alltjämt underordnat komplement till den vitifierade moderna (arbetarklass) maskuliniteten, för att sedan omförhandlas i Söderbergs roman och slutligen nå sin fulländning i Boyes *Astarte*.

Den dekoloniala ansatsen innebär alltså att modernitet och kolonialitet kopplas samman. Frågan Svensson ställer blir följaktligen huruvida, och i så fall hur, den av den tidigare forskningen uppmärksammade modernitetstematiken i verken också kan kopplas till rasifiering och kolonialitet. Och om så är fallet, vad synliggörs genom en sådan läsart, och med vilka konsekvenser för den tidigare forskningens antaganden om klass och kön?

Avhandlingen omfattar 297 sidor och är disponerad i sju kapitel, varav de första tre presenterar dess syfte, teoretiska bas, metodologiska arsenal och idéhistoriska kontexter. De för avhandlingen grundläggande begreppen rasialitet och vithet avser historiska fenomen som blir till i specifika sociokulturella kontexter; det rör sig om socialt konstruerade fenomen som konstrueras och omförhandlas i olika historiska sammanhang. Svensson anför Linda Martín Alcoffs fenomenologiska perspektiv för att betona ras som ett görande. Ras begripliggörs av Alcoff som ett tolkningsraster som blivit så naturaliserat att det framstår som ren varseblivning. Rasifieringsprocesser utgår från kroppens utside vilken sedan kopplas samman med kroppens förmåga till förnuftigt tänkande, moralitet och estetiskt värde. Kritiska rasstudier undersöker relationen mellan rasifieringsprocesser och makt. Vithet intar en särställning eftersom vithet uppfattas som frånvaro av rasifiering. Inom kritiska vithetsstudier är syftet att synliggöra vithet, att frilägga den som konstruktion och norm. Svensson använder verbet vitifiera eftersom även vithet är resultatet av en rasifieringsprocess, det vill säga ett görande. Av samma anledning introducerar hon begreppen markerad och omarkerad rasifiering, vilka används omväxlande i avhandlingen. Vithetskritiska studier undersöker på ett motsvarande sätt de processer som vitifierar vissa kroppar samt hur detta är relaterat till överordning och privilegier. Vithet förstås med andra ord inte heller som en medfödd egenskap, och kan inte reduceras till en fråga om hudfärg, utan betraktas som ett fenomen sprunget ur modernikolonialiteten som specifikt historiskt sammanhang.

Det icke-koloniala i texterna begripliggörs som ett *episteme* såsom det förstås av Silvia Rivera Cusicanqui och Rauna Kuokkanen. Urfolkliga episteme frammanar en radikalt annorlunda förståelse av världen. Den utmärks av erkännande och bejakandet av ett ömsesidigt beroende av inte bara andra människor utan även av naturen, till skillnad från en logocentrisk, antropocentrisk och eurocentrisk kunskapstradition inriktad mot erövring, hierarkisering och exploatering. Världen uppfattas som ett ständigt pågående flöde av ömsesidiga relationer där det icke-mänskliga också ingår.

Svensson påpekar att det finns betydande paralleller och överlappningar mellan indigent tänkande och nymaterialistisk teori, till exempel vad gäller materiens agens. Avhandlingens teoretiska ramverk kombinerar urfolkliga episteme med nymaterialistiskt tankegod, och väl medveten om citeringens politik är hon noga med att framhålla indigena tanketraditioner. Agens, den relationella karaktären, samt det ständigt pågående flödet av relationer kan förtydligas med Karen Barads begrepp intra-aktion. Inom både indigent och nymaterialistiskt tänkande tillskrivs det icke-mänskliga olika grader av agens och subjektskap. Likaså anammas Donna Haraways semiotisk-materiella metod, härledd ur omöjligheten att separera materia från tanke. Teorierna ringar in en ontologi som får epistemologiska konsekvenser: eftersom relationen utgör den minsta analytiska beståndsdelens blir den konkreta analytiska uppgiften att spåra relationer och reciprocitet mellan det som framstår som avgränsade element i de litterära texterna. Som synes är alltså metoden i mångt och mycket en följd av teorin. Till skillnad från Walter Mignolos idé om att avlänka tänkandet från det modernikoloniala går Svenssons strategi alltså tvärtom ut på att avtäckta ömsesidiga förbindelser mellan till synes disparata textelement. Det handlar om uppräta relationer som inte hierarkiserar utan förmår se skillnader som jämbördiga.

Sammantaget handlar det om att synliggöra de ”icke-koloniala berättelser som ligger förborgade i de koloniala” (12). Svensson menar att en dekolonial läsning skiljer sig från en ras- och vithetskritisk studie på så vis att den utöver att undersöka rasifieringsprocessers logiker även syftar till att övervinna dessa genom att frilägga de icke-koloniala frön som också rymts i berättelsen. Den innehåller alltså även den konstruktiva ansatsen att överskrida de makt-hierarkier som den förra avtäckter. Ett avgörande grepp i den avkolonialiserande läsart som Svensson

utarbetar är att sätta de markerat rasifierade kropparna och deras agens i centrum. Metoden har sin bakgrund i Svenssons tidigare vithetskritiska läsningar av svensk arbetarlitteratur. Det dekoloniala perspektivet som övergripande ramverk blir vidare också ett sätt att undvika den återcentrering av vitheten som kritiska vithetsstudier annars riskerar att utmynna i.

Kapitel fyra inleds med en diskussion av den tidigare forskningen om Nordströms författarskap, vilken framhållit modernitet och klass som dess bärande teman. Gunnar Qvarnström, vars avhandling utgör standardverket om Nordström, har påtalat att författarskapet redan tidigt genomsyras av en samhällsvision, ”totalismen”, som hos Nordström tar formen av en modern stad som möjliggör mänsklighetens utveckling från jordbundet, djuriskt tillstånd, till andlighet och människoblivande. Frigörelsen från det jordiska sker med hjälp av ett kapitalistiskt samhällssystem, och Nordström ser den svenska arbetarklassen som modernitetens spjutspets. I sin läsning frilägger Svensson den Nordströmska modernitetens genombrott som en rasifieringsprocess som hon i Lena Sawyers efterföljd knyter till kolonialitet. För att kunna axla sin roll måste arbetarklassen vitifieras; totalismens och människoblivandets realisering inbegriper en successiv övergång från svarhet till vithet. Även Peter Forsgren uppmärksammar i sin studie av Nordströms romanserie om Petter Svensk en kolonial tematik i författarskapet. I Forsgrens postkoloniala läsning skrivs periferin (Norrland) fram som den svenska modernitetens centrum, men utan att involvera någon befrielse för Sápmi och dess urfolk. I Mignolos efterföljd skiljer Svensson mellan befrielse och emancipation.

I centrum för *Herrar* står familjen Lomark. Bonden Hans-Erik Lomark på gården Åbord, som möter läsaren i samlingens första novell, sätter med sin bosättarkolonialism exploateringen av Sápmi i rörelse. Den spänner över generationer, vilka motsvaras av olika stadier av kolonisering och kapitalism. Vithet opererar i olika meningsregister som sammantagna formas till en berättelse om människoblivande som vitifieringsprocess. Olika tidslinjer löper parallellt, och enskilda noveller och människöden ställs mot det kollektiva förlopp som skisseras av samlingen som helhet. Dess protagonist är inte individen utan den vita arbetarklassen som kollektiv. Genom Filip Lomark iscensätts den kapitalistiska människan vars relationer utmärks av ägande och exploatering av marken som i Svenssons

läsning kopplas till svarhet. Med Richard Dyer beskriver hon *Herrar* som ett typexempel på ett vitifierande narrativ som formerar sig till en bachtinsk kronotop i vilken intra-aktionen mellan tid, rum och kropp regleras av en kolonial logik. Det är den vitifierade maskuliniteten som blir till människa. För sin fulländning behöver den kompletteras av vitifierad femininitet, vars progression mot en allt större komplexitet inkarneras av återkommande kvinnogestalter i novellsamlingen.

Den dekoloniala läsningen koncentreras kring den samiske drängen Sjul som möter läsaren i den första novellen. Svensson finner att det finns vad hon med Haraway beskriver som diffraktiva element i den i övrigt rasistiska – eller som Vuokko Hirvonen kallar det, ”lappologiska” – diskurs som utmärker beskrivningen av Sjul, bestående av hans silversmycken och deras klang, vilket inom samiskt tänkande vid tiden för textens tillkomst framhölls som symboler för kolonialt motstånd. Likaså lyfter hon fram en passage där den vitifierade människan går vilse i skogen. Inom ett indigent episteme tar Sápmi form i den samiska människan såväl som i djuren, marken och elementen. Att förlora orienteringen i rummet blir därför liktydigt med att förlora kontrollen över den förmänskligande rörelsen i tid och rum – den moderniskoloniala kronotopen.

I takt med den dekoloniala teoribildningens ökade popularitet inom akademien har det höjts röster som varnar för risken att den förlorar sin koppling till aktivism och social rättvisa, på ett sätt som liknar hur intersektionalitetsteori, i europeisk tappning, förlorat sin politiska udd. Madina Tlostanova och Suruchi Thapar-Björkert framhåller vikten av att knyta teorin till specifika koloniala historier för att förstå rasifieringsprocesser, vilka alltid är regionalt förankrade. Dekolonial teoribildning ter sig särskilt lämpad för att analysera former av kolonial och rasmässig dominans utanför de stora europeiska imperierna. Svensson diskuterar ingående avpolitiseringsproblematik i sin avhandling, och visar med sin analys av kolonialt våld mot det samiska urfolket i det moderna Sverige på ett föredömligt sätt hur dekolonial teori kan bibehålla sin politiska skärpa.

I kapitel fem presenteras en läsning av Söderbergs *Doktor Glas*. Svensson går i dialog med den feministiska forskning som tolkat romanen som en omförhandling av könsrelationer i det tidiga svenska 1900-talet. Ellen Keys kärlekslära, framställd i *Lifslinjer* (1903–1906), uppmärksammas som en viktig inspirationskälla till romanen. Hos

Keys ställs kvinnan i centrum i en ny vision av kärleken, sexualiteten och förhållandet mellan kvinnor och män. Doktor Glas mord på pastorn uppfattas som ett mord på den patriarkala sexualiteten ur vars grepp den av Söderberg framskrivna kvinnan befrias. I Svenssons läsning rasifieras dock denna process på så vis att den nya kvinnligheten gestaltas som vitifierad, och möjliggjord av icke-vitifierade kroppars död. Detta blir desto intressantare mot bakgrund av att Söderberg, som Svensson lyfter fram, redan tidigt gjort sig känd som en motröst till de fascistiska vindar som blåste genom Europa från och med sent 1800-tal, inte minst genom en recension i *Svenska Dagbladet* av Strindbergs novell "Tschandala" (1889), vars tematisering av rasbiologi Söderberg kritiserar. Hon framhåller också att Lars O. Lundgren uppmärksammat eugenikens närvaro i *Doktor Glas*, men att denne tolkar det som en naturlig följd av dess utbredning i Söderbergs samtid. Lundgren lyfter fram inte *Lifslinjer* utan Keys *Barnets århundrade* (1900) som en för romanen viktig intertext, vilken han menar på ett mer kvalificerat sätt än *Doktor Glas* anammar eugenikens idévärld. Som redan nämnts sammanfaller romanens publiceringsår med starten för vad Lundström och HübINETTE kallar för den första fasen av hegemonisk vithet, i och med den svenska nationalstatens formering och den därtill kopplade föreställningen om en rasmässigt ren befolkning som förverkligas genom en statlig rashygienisk politik. I Svenssons läsning är rashygien ett bärande tema.

I *Barnets århundrade* framställs människan som ofullbordad och i behov av förädling, vilket sker genom att de bäst lämpade reproducerar sig under översyn av läkarvetenskapen. Den framtida kvinnans främsta plikt är i enligt med Key att i renhet, sundhet och skönhet (begrepp bemängda med samtida rashygieniska konnotationer) avla framtidens barn. De liv som inte kan bidra i detta arbete ska få hjälp att dö. I sin läsning av Söderbergs roman knyter Svensson konstruktionen av en ny kvinnlighet till samtida rashygieniska teman på så vis att denna av Söderberg framskrivna moderna femininitet är resultatet av en rashygienisk process. Svensson frilägger hur pastor Gregorius utgör navet i en det ruttna köttets figuration i romantexten, ett semiotiskt materiellt kluster av mening med tydligt rasifierande inslag, i vilket även den strypsjuke pojken – "apgossen" – ingår.

För Glas besudlar samvaron med pastorn den unga vackra Helga. Vad Svensson inte nämner är att gestaltningen i rasifierande termer av både Gre-

gorius och Helga, och vämjelsen som tanken på deras samliv väcker, anknyter till stereotypa representationer som florerade i Sverige under denna period (Emma Severinssons studie av tidskriften *Charmes*). I synnerhet stereotypt framställda judiska män utmålades som sexuella rovdjur med siktet inställda på unga vackra svenskor, metonymiskt framställda som "rasben". Mordet på Gregorius motiveras ytterst av möjligheten att Helga blir med barn med sin älskare, den tillika vitifierade och vackre Klas Recke. Kropparnas skönhet förändligar den annars i Glas smak alltför djuriska sexuella akten. Omformuleringen av den moderna kvinnan blir i Svenssons läsning den vita femininitetens omvandling från jungfru till kroppsligt älskande moder som hos Key. Tanken på avlelse och födelse blir uthärdlig för Glas i visionen av den vitifierade kvinnan som förlöser ett i skönhet och kärlek alstrat rent barn, befriat från ärftlighetens belastningar.

Det är ett begär efter renhet som får Glas att mördra pastorn, och driver in honom i en position av isolering. Svensson påpekar att de paradoxala egenskaper som utmärker materialet glas – hårdhet, transparens och ömtålighet – också karaktäriserar Glas. Läsningens avkoloniserande potential finner hon i att Glas skrivs fram som medveten om sin egen oförmåga att relatera till tillvaron och andra människor på annat sätt än genom kolonial dominans. Därmed artikuleras vithetens oförmåga till socialt och kollektivt liv.

Analysen av *Doktor Glas* är briljant. Svenssons tolkning av romanens ljusmetaforik, som hämtar inspiration från Derridas idéer om vithetens heliocentriska orientering, samt resonemangen kring egennamnen i romanen, är spännande och njutbar läsning. Möjligen skulle den emfas i kapitlet som bland annat markeras i titeln kunna flyttas från barnet till kvinnan/modern, givet den huvudroll som denna intar i romanens vithetsregim. Svensson återkommer själv till att Söderberg precis som Key intresserar sig mer för kvinnan än för barnen, och poängterar att den vitifierade femininiteten som subjekt inom detta modernkoloniala narrativ villkoras som moderskap.

I läsningen av *Astarte*, som ägnas kapitel 6, blir formeringen av en fulländad vitifierad femininitet central. Med avstamp i den tidigare forskningens fokus på klass och kön, som får exemplifieras av Caroline Haux avhandling, menar Svensson att romanens konsumtionskritik synliggör hur den vitifierade femininiteten blir till som begärligt ob-

jekt genom exploatering av icke-vitifierade människor och djur.

Denna idealiserade vita femininitet gestaltas genom skyltdeckan Astarte och hennes många skepnader i texten, vilka slutligen tar kroppslig gestalt i den unga kvinnan Britt Landers. Svensson menar att den fulländade vita femininiteten i romanen framställs som lika mäktig som den vita maskuliniteten, samt att det för *Astarte* unika är att Boye visar hur fulländningen hämtar sin energi från andra kroppar och materialiteter. Framförallt kommer den till uttryck i ett kapitel som bär titeln ”Siden”, i vilket en ironisk berättarröst skildrar en kinesisk barnarbeterska vid namn Puh-Li, som med sina bara händer löser upp fjärlspuppans trådar i skällhett vatten. Berättarrösten påpekar att flickans liv inte är intressant, men motsägs av berättelsen som pekar ut förbindelserna mellan Puh-Li och Britt Landers.

Svensson uppmärksammar hur konsumenten i Stockholm förbinds med icke-vitifierade kroppar på andra platser i världen, som producerar de åtrådade varornas material; utöver kapitlet om Puh-Li och silkesmaskarna (”Siden”) fokuseras fären och fabriksarbetarna i kapitlet ”Ylle”, samt spetsknypplerskorna i ”Spetsar”. Hon menar att det som särskiljer romanen är att dessa tillkomstkedjor visas fram i sin helhet. I *Astarte* frammanas ett icke-kolonialt rum genom en *figuration* som likt sidentygets trådar binder samman puppan, den kinesiska barnarbetaren och Britt Landers. På så vis frammanar Boyes roman också den exploatering som den vita femininiteten baseras på. Upprättandet av dessa relationer motverkar modernikolonialitetens osynliggöranden. Där i består romanens avkoloniserande potential, menar Svensson. Det som i Haux marxistiska och feministiska läsning framstår som en alienerande tomhet blir ur ett dekolonialt perspektiv ett frammanande av sammanhang och delaktighet. En läsning som likt Haux utnämner den beskurna kvinnans figuration till romanens drivande kraft innebär en stympning av alla förbindelser förutom de som leder till den vitifierade mannen. Den avkoloniserande potentialen vill Svensson framförallt förlägga till den implicita läsarens realisering av sambanden som romanen antyder.

Det är uppenbart att Svensson inte är intresserad av Astarte som *berättelse*, men inte minst med tanke på betydelsen som den ironiska berättarrösten tillskrivs i analysen, för att realisera de av romanen frammanade sammanhangen, tror jag att

en mer genomförd undersökning av berättandet hade kunnat både stärka och komplicera hennes läsning. Ett viktigt narratologiskt grepp i romanen är en återkommande oklarhet kring vem som *ser* och vem som *tar*, och den oklara fokaliseringen är bärande för berättelsens ironiska och ambivalenta tilltal. Svensson hade också kunnat uppmärksamma romanens komposition som en nivå på vilken det som hon förstår som icke-koloniala förbindelser pekats ut. Till exempel så föregås kapitlet om Puh-Li av ett kapitel om Britt Landers som beskriver familjens bistra ekonomiska belägenhet, materiella knapphet och moderns slit efter faderns död. Läsaren får veta att Britt upplever tanken på att börja bidra till familjens uppehälle genom att arbeta, som en orättvisa. Genom att kapitlet placeras intill varandra inbjuds läsaren att begrunda likheter och skillnader mellan flickan Puh-Li och den unga kvinnan Britts livsvillkor

I avhandlingens sjunde och sista kapitel utvärderas avhandlingens resultat. Vari består det avkoloniserande i den läsart som utarbetas, och vari består dess värde? Svensson för här ett nyanserat resonemang om de analyser hon just slutfört. Vad är det som avkoloniserar i läsningarna? Hon påpekar att det självklart inte görs några anspråk på att faktisk avkolonisering av världen kan åstadkommas genom att den här avhandlingen skrivs. Däremot understödjer den genom sin litteraturvetenskapliga praktik de avkoloniserande processer som pågår i världen. Genom att utmana disciplinens koloniala arv kan den litteraturvetenskapliga forskaren i kraft av sin specifika kompetens verka för avkolonisering. Överlag genomsvyr resonemangen i avhandlingen av en etisk och politisk medvetenhet. Som summering av den egna analysen konstaterar Svensson att hennes läsningar visserligen synliggjort rasifieringens och koloniseringens maskineri, men att de inte förmått skriva fram en väg ut ur förtrycket. Vad den dekoloniala läsningen däremot erbjuder är en fördjupad förståelse, på så vis att den visar hur modernitetens problem – som den tidigare forskningen har funnit i texternas gestaltning av klass och kön – inte kan särskiljas från rasmässigt betingade konflikter.

Det litteraturvetenskapliga hantverket i avhandlingen är oklanderligt. Därtill är avhandlingen välskriven och pedagogiskt utformad, med en tydlig omsorg om läsaren. Det visar sig bland annat i de sammanfattningar som avslutar varje kapitel. Förklaringen av komplicerade teoretiska begrepp är som regel eleganta och koncisa, med några få un-

dantag, då framställningen blir väl snårig. Jag är inte heller helt övertygad av det förvisso välmotiverade begreppet ”vitifiera” som jag uppfattar som klumpigt och krångligt, även om jag inte kunnat komma på ett bättre förslag. Möjligen är det en vanesak eftersom jag inte har några problem med ”rasifiera”.

En mer generell invändning rör några av avhandlingens grundantaganden, som jag tror framförallt är kopplade till idéerna om agens och subjektsskap, hämtade från indigent tänkande och nymaterialistisk teori, och den därtill förbundna litteratursyn som undersökningen baseras på. I kapitel tre, till exempel, diskuterar och motiverar Svensson sin inriktning. Hon menar med hänvisning till sina tidigare vithetskritiska läsningar att den vitifierande berättelsen, såsom den förstås av Dyer, drivs framåt av energin som den narrativa vithetens kolonisering av icke-vita element i berättelsen alstrar. Syftet med att fokusera markerat rasifierade kroppar är att spåra deras agens, att utröna ”[h]uruvida de icke-vitifierade karaktärerna genererar icke-kolonialitet” (25, min kursiv), vilket hon uppfattar som ett sätt att inom fiktionens ramar motstå modernikolonialitetens maktdynamiker. I ett resonemang om betydelsen av vem som läser för vilka läsningar som görs frågar sig Svensson: ”Hur kommer det sig att de markerat rasifierade kropparnas agens inte har uppmärksammats?” (259)

Vad betyder exempelvis närvaron av den samiska drängen Sjul i *Herran*, den strypsjuka pojken i *Doktor Glas* eller den kinesiska barnarbetaren Puh-Li i berättelsen om Stockholmska ungdomarnas konsumtion? Trots att Svensson framhåller läsningen som meningsskapande praktik och den nivå på vilken avkolonisering kan aktualiseras finns det passager som ger förhanden att mening är något som finns i texten. Överlag förefaller synen på skönlitteratur i avhandlingen väl idealiserad. Svensson ser förmågan att lära oss något om världen eftersom den i kraft av sin sinnlighet inte bara kan förmedla abstrakt kunskap utan också förmår fånga läsarens känslor, som dess unika värde. Genom skönlitteratur kan vi lära oss att se världen runtomkring på andra, nya sätt. Så långt instämmer jag i Svenssons resonemang, även om jag inte kan se hur detta särskiljer just skönlitteratur från annan (bra) konst. Jag tolkar detta som en föreställning om att blotta antydning om något annat och utanföriggande det modernikoloniala innebär en underminering av detsamma. På så vis kan synliggörandet av icke-koloniala berättelser fungera avkoloniserande i sig, och i den meningen kan alla icke-koloniala berättelser

sågas vara avkoloniserande. Men jag är skeptisk till idén om att berättelser alltid innehåller avkoloniserande element, vilket Svensson antyder med sin ”spaning efter frön till andra episteme som groor i texterna” (16).

Trots min skepsis mot talet om agens och subjektivitet som nämns ovan håller jag med om Svenssons övergripande resonemang om att vem som läser har betydelse för vilka läsningar som görs. Detta är ytterst en empirisk fråga. Svensson hävdar att ”upprätthållandet av vitifiera(n)de identifikationer och genealogier på förmodat antikoloniala fält ... inte [kan] pågå om forskningens kvalitet inte skall urlakas. Det betyder inte att forskare som skriver utifrån en vitifierad situation inte bidrar till ett fördjupat vetande om avkolonisering i världen. Tvärtom förefaller det vara i skarvarna mellan olika episteme som avkoloniserande energier uppstår” (262). Detta är ett mycket diplomatiskt sätt att presentera den tidigare forskning som hon förhåller sig till i sina läsningar. Svensson refererar också till Haraways syn på kunskap som situerad, och på det vetenskapsideal som formuleras i dess efterföljd (71 f.). Så här heter det i avhandlingens inledning: ”Därefter frågar jag mig hur en litteraturvetenskaplig praktik som inte låter världsdelen modernikoloniala projekt utgöra premisser för läsningen av fiktionsprosa [...] kan se ut. Denna praktik benämner jag avkoloniserande läsningar.” (25) Jag uppfattar dock inte ambitionen som en fråga om att tillföra fler perspektiv utan som en vilja att modifiera den litteraturvetenskapliga läsningens grundpremiss.

Dessa invändningar och kommentarer förminskar dock inte avhandlingens förtjänster. Genom sin explicita användning av kritisk ras- och vithetsforskning samt dekolonial teori för att utforska svensk litteratur är Svenssons avhandling ett pionjärbete inom nordisk litteraturvetenskap, tillsammans med Kristina Leganger Iversens undersökning av samtida skandinavisk lyrik utifrån föreställningar om nation, vithet och kolonialitet, framlagd 2018 vid Oslo universitet, och Maimouna Jagne-Soreaus avhandling om ”Postinvandringslitteratur” i Norden från 2021 (Helsingfors universitet och Université Sorbonne-Paris). Själv placerar sig Svensson inom ett nytt och litet men växande internationellt fält av dekoloniala litteraturvetenskapliga studier vilka dock, till skillnad från hennes egen avhandling, behandlar texter skrivna utifrån en koloniserad position.

Undersökningens metodologiska överväganden

är väl förankrade i det teoretiska ramverket och den utarbetade metoden resulterar i sofistikerade, innovativa läsningar av de skönlitterära texterna. Textanalyserna är ingående, välargumenterade och övertygande. Jag instämmer med betygskommittén som i sitt utlåtande framhöll att avhandlingen med sin teoretiska och metodologiska originalitet pekar ut nya vägar för svenska litteraturvetenskapliga studier. Kapitlet om *Doktor Glas* är exemplariskt för denna förmåga att öppna upp för nyskapande läsningar. Även om Svensson tar avstamp i rasifierade karaktärer visar avhandlingen prov på en ras- och vithetskritisk forskning som når längre än representationsanalys. Som hon själv framhåller bidrar dessa läsningar till den svenska tidiga 1900-talslitteraturens fortsatta relevans i en samtid utifrån antisemitiska och feministiska perspektiv som granskar vårt kulturarv kritiskt. Ur det perspektivet framstår Svenssons undersökning som en kärleksförklaring.

Johanna Gondouin

Margaretha Ullström, *Folkhemsideologi i svensk ungdomslitteratur. En 1900-talsstudie*. Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet 157, Åbo Akademis förlag. Åbo 2022.

Margaretha Ullströms avhandling handlar om den svenska folkhemsideologin och hur ungdomsromanen har förhållit sig till denna. Det är en omfattande studie som tar ett grepp om ungdomslitteratur under hela 1900-talet. Syftet med studien är att "frilägga hur 1900-talets svenska ungdomslitteratur förhåller sig till folkhemsideologins ideologiska grundvalar före folkhemperioden, under dess blomstringstid och under dess avveckling" (14).

Avhandlingens delstudier behandlar i kronologisk ordning hur ungdomslitteraturen i olika skeden av 1900-talet laddas med varierande innebörder gällande begreppet folkhem. Med folkhem syftar Ullström på

den blandekonomiska samhällsutveckling som genom en samförståndsanda samhällsklasser emellan under perioden 1930 till 1976, äger rum för att minimera sociala orättvisor, minska klassklyftor samt andra sociala och ekonomiska skillnader. Detta folkhem grundas i uppfattningen om alla människors lika värde. (21)

Avhandlingens första kapitel presenterar studiens förutsättningar. Förutom syfte och frågeställningar får vi en bakgrund till folkhemsbegreppet och inblick i det stora material som undersöks. Inledningsvis gör Ullström också viktiga avgränsningar rörande begreppet ungdomslitteratur och placerar sin studie i relation till tidigare forskning. Det andra kapitlet klargör de teoretiska och metodologiska ramarna. De begrepp som presenteras här är klass och respektabilitet. Större delen av kapitlet ägnas dock åt en redogörelse för den diskursanalytiska metod Ullström valt att genomgående använda i sin undersökning. Därefter följer fyra kronologiskt organiserade analyskapitel: "Striden om folkhemmet 1900–1929", "Genombrottets tid 1930–1945", "Genomförandets period 1946–1975" samt "Nedmonteringen tid 1976–1999". Analyskapitlet följer alltså folkhemets uppgång och fall, och hur ungdomslitteraturen förhåller sig till denna utveckling. Studien avslutas med en slutdiskussion där somliga trådar dras ihop och andra vecklas ut. Här lyfts frågor om kopplingen mellan folkhem, modernitet och ungdomslitteratur och här reflekterar Ullström över de förändringsprocesser hon studerat och de vägval hon gjort i studien.

Det är ett omfångsrikt material som Ullström haft att hantera, hela sjuttio titlar har valts ut för undersökningen. Utöver dessa sjuttio berörs dessutom en mängd andra verk. Ullström har valt ett brett förhållningssätt till begreppet ungdomslitteratur och inkluderat även litteratur som man traditionellt sett inte räknar dit. Vanligtvis brukar man tala om att den moderna ungdomsromanen föds på 1960-talet, men Ullström har valt att inkludera även äldre pojkb- och flickböcker för att på så sätt kunna följa en lång linje. Fokus har alltså legat på litteratur som vänder sig till unga läsare under denna period. Texterna som studerats är representativa för sin tid men de är inte mer kanoniserade än andra. De har varit populära i sin samtid men är inte nödvändigtvis kända idag. Ullström har prioriterat författare som lästs av många och som har en omfattande produktion, men även försökt få med en blandning av så kallad kvalitetslitteratur och populärlitteratur. En jämn fördelning vad gäller genus har därtill eftersträvat, både vad gäller författarnas och protagonisternas kön. Förhållningssättet är alltså inkluderande men vissa avgränsningar är ändå tydliga. Materialet avgränsas till exempel utifrån genre – det rör sig om realistisk ungdomslitteratur som förhåller sig till sin egen samtid. I avhandlingen får vi alltså möta vardagsberättelser snarare